International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | *Website:* *https://ijaar.co.in/*
Volume-13, Issue-5 |May – June 2026

Original Article

प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील अडचणींचा चिकित्सक अभ्यास

श्री. रमेश रामचंद्र वायदंडे

जिल्हा परिषद शाळा, संतोषवाडी ता. मिरज जि. सांगली

Manuscript ID: IJAAR-130525
ISSN: 2347-7075
Impact Factor – 8.141

Volume - 13
Issue - 5
May – June 2026
Pp. 218 - 226

Submitted: 02 May 2026
Revised: 28 May 2026
Accepted: 1 June 2026
Published: 10 June 2026

Corresponding Author:
श्री. रमेश रामचंद्र वायदंडे

Quick Response Code:

Website: https://ijaar.co.in/

DOI: 10.5281/zenodo.22089183

DOI Link:
https://doi.org/10.5281/zenodo.22089183

सारांश:

प्राथमिक शिक्षण हा विद्यार्थ्यांच्या संपूर्ण शैक्षणिक, बौद्धिक, सामाजिक आणि भावनिक विकासाचा पाया मानला जातो. इयत्ता पहिली ते पाचवी या कालखंडात विद्यार्थ्यांमध्ये वाचन, लेखन, अंकज्ञान, निरीक्षण, विचारशक्ती, संवादकौशल्य, सामाजिक वर्तन आणि स्व-अध्ययनाची सवय विकसित होत असते. त्यामुळे प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांना अध्ययन प्रक्रियेत येणाऱ्या अडचणींची वेळीच ओळख करून त्यावर योग्य शैक्षणिक उपाययोजना करणे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रत्यक्ष शालेय परिस्थितीत काही विद्यार्थी वाचनात मागे राहतात, काहींना लेखनात अडचणी येतात, तर काही विद्यार्थ्यांना मूलभूत गणितीय क्रिया समजत नाहीत. काही विद्यार्थ्यांमध्ये एकाग्रतेचा अभाव, स्मरणशक्तीची समस्या, अभ्यासाविषयी उदासीनता, आत्मविश्वासाचा अभाव किंवा शाळेविषयी भीती दिसून येते.

अध्ययनातील अडचणी निर्माण होण्यामागे केवळ विद्यार्थ्यांची वैयक्तिक क्षमता कारणीभूत नसून कौटुंबिक वातावरण, आर्थिक परिस्थिती, पालकांचे शिक्षण, भाषिक पार्श्वभूमी, शिक्षकांची अध्यापन पद्धती, वर्गातील विद्यार्थी संख्या, शैक्षणिक साधनांची उपलब्धता, डिजिटल माध्यमांचा प्रभाव आणि सामाजिक परिस्थिती अशा अनेक घटकांचा सहभाग असतो. प्रस्तुत संशोधन पेपरमध्ये प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील प्रमुख अडचणींचे स्वरूप, त्यांची कारणे, त्यांचा शैक्षणिक प्रगतीवर होणारा परिणाम तसेच शिक्षक, पालक आणि शाळेची भूमिका यांचा चिकित्सक अभ्यास करण्यात आला आहे. विद्यार्थी-केंद्रित अध्यापन, निदानात्मक चाचण्या, उपचारात्मक अध्यापन, कृतीयुक्त शिक्षण, पालक-शिक्षक सहकार्य आणि वैयक्तिक मार्गदर्शन यांच्या प्रभावी वापरामुळे अध्ययनातील अडचणी मोठ्या प्रमाणात कमी करता येऊ शकतात, असे या अभ्यासातून स्पष्ट होते.

की-वर्ड्स : प्राथमिक शिक्षण, अध्ययन अडचणी, वाचन, लेखन, गणित, उपचारात्मक अध्यापन, विद्यार्थी-केंद्रित शिक्षण, पालक सहभाग.

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)
This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-NC-SA 4.0), *which permits others to remix, adapt, and build upon the work non-commercially, provided that appropriate credit is given and that any new creations are licensed under identical terms.*

Creative Commons

OPEN ACCESS

How to cite this article:
श्री. रमेश रामचंद्र वायदंडे. (2026). प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील अडचणींचा चिकित्सक अभ्यास. International Journal of Advance and Applied Research, 13(5), 218 – 226. https://doi.org/10.5281/zenodo.22089183

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | *Website:* https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-5 |May – June 2026

प्रस्तावना:

शिक्षण ही व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासाची मूलभूत प्रक्रिया आहे. व्यक्तीच्या ज्ञानात्मक, भावनिक, सामाजिक, नैतिक आणि कौशल्यात्मक विकासात शिक्षणाचे महत्त्वपूर्ण योगदान असते. औपचारिक शिक्षणव्यवस्थेमध्ये प्राथमिक शिक्षण हा सर्वांत महत्त्वाचा टप्पा मानला जातो. कारण विद्यार्थ्याच्या पुढील संपूर्ण शैक्षणिक वाटचालीसाठी आवश्यक असणारी मूलभूत कौशल्ये याच स्तरावर विकसित होत असतात. प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्याला अक्षर ओळख, शब्दवाचन, वाक्यवाचन, शुद्धलेखन, स्व-अभिव्यक्ती, संख्या ओळख, बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, परिसराचे निरीक्षण आणि सामाजिक वर्तन यांसारखी अनेक कौशल्ये शिकावी लागतात. प्रत्येक विद्यार्थी एकाच गतीने आणि एकाच पद्धतीने शिकत नाही. विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता, अभिरुची, पूर्वानुभव, भाषिक क्षमता, कौटुंबिक वातावरण, सामाजिक परिस्थिती आणि भावनिक विकास यामध्ये वैयक्तिक भिन्नता आढळते. परिणामी काही विद्यार्थी निर्धारित अध्ययन उद्दिष्टे सहज साध्य करतात, तर काही विद्यार्थ्यांना त्याच उद्दिष्टांपर्यंत पोहोचण्यासाठी अधिक वेळ, सराव आणि मार्गदर्शनाची आवश्यकता असते.

आजच्या शाळांमध्ये विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील अडचणी विविध स्वरूपात दिसून येतात. काही विद्यार्थी अक्षरे किंवा शब्द ओळखण्यात चुका करतात. काहींची वाचनगती अत्यंत कमी असते. काहींना वाचलेला मजकूर समजत नाही. लेखन करताना अक्षरे उलटी लिहिणे, शब्दांमध्ये अक्षरे गाळणे, शुद्धलेखनाच्या चुका करणे, वाक्यरचना करता न येणे अशा अडचणी दिसतात. गणिताच्या बाबतीत संख्या ओळख, स्थानमूल्य, मूलभूत क्रिया, पाढे किंवा शाब्दिक उदाहरणे समजण्यात अडचणी आढळतात. कोविडनंतरच्या काळात विद्यार्थ्यांच्या शिकण्यातील तफावत, मोबाईलचा वाढलेला वापर, अभ्यासाकडे कमी होणारा कल आणि प्रत्यक्ष सामाजिक संवादातील घट यामुळे अध्ययन प्रक्रियेसमोर नवीन आव्हाने निर्माण झाली आहेत. त्यामुळे विद्यार्थ्याला "अभ्यासात कमकुवत" असे लेबल न लावता त्याच्या अडचणीचे नेमके स्वरूप जाणून घेणे आवश्यक आहे.

अध्ययनातील अडचणी: संकल्पना

विद्यार्थ्याच्या वय, इयत्ता आणि अपेक्षित शैक्षणिक पातळीनुसार आवश्यक असलेली शैक्षणिक कौशल्ये आत्मसात करताना येणारे सातत्यपूर्ण अडथळे म्हणजे अध्ययनातील अडचणी असे म्हणता येते. अध्ययनातील अडचणी म्हणजे केवळ कमी गुण मिळणे नव्हे. काही विद्यार्थी हुशार असूनही विशिष्ट विषयात किंवा कौशल्यात मागे असू शकतात. उदाहरणार्थ, विद्यार्थी मौखिक प्रश्नांना उत्तम उत्तरे देतो; परंतु त्याला लिखित स्वरूपात विचार व्यक्त करता येत नाही. दुसरा विद्यार्थी गोष्ट व्यवस्थित सांगतो; परंतु शब्दवाचनात अडखळतो. अशा परिस्थितीत विद्यार्थ्याची बुद्धिमत्ता कमी आहे असे म्हणणे योग्य ठरत नाही.

अध्ययनातील अडचणी तात्पुरत्या किंवा दीर्घकालीन असू शकतात. अभ्यासातील अनियमितता, अनुपस्थिती, घरातील समस्या किंवा अध्यापनातील बदलांमुळे तात्पुरत्या अडचणी निर्माण होऊ शकतात. तर काही विद्यार्थ्यांना विशिष्ट अध्ययन अक्षमता असल्यास त्यांना दीर्घकालीन आणि विशेष मार्गदर्शन आवश्यक असते.

संशोधनाची गरज आणि महत्त्व:

प्राथमिक स्तरावर निर्माण झालेली अध्ययनातील तफावत योग्य वेळी दूर केली नाही तर ती पुढील वर्गांमध्ये अधिक गंभीर स्वरूप धारण करू शकते. इयत्ता तिसरीतील विद्यार्थ्याला नीट वाचता येत नसेल, तर पुढील वर्गात इतिहास, भूगोल, विज्ञान किंवा गणितातील प्रश्न समजण्यात त्याला अडथळे येऊ शकतात.

अध्ययनातील सततच्या अपयशामुळे विद्यार्थ्याचा आत्मविश्वास कमी होतो. त्याला स्वतःविषयी न्यूनगंड निर्माण होऊ शकतो. "मला काहीच येत नाही", "मी हुशार नाही", "मला शाळा आवडत नाही" अशा भावना निर्माण झाल्यास त्याचा व्यक्तिमत्त्व विकासही प्रभावित होतो.

विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन अडचणी समजून घेतल्यास शिक्षकांना अध्यापन पद्धतीत सुधारणा करता येते. शाळेला आवश्यक शैक्षणिक कार्यक्रम आखता येतात. पालकांना मुलांच्या अध्ययन प्रक्रियेबद्दल योग्य मार्गदर्शन देता येते. म्हणून प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील अडचणींचा चिकित्सक अभ्यास शैक्षणिक गुणवत्तेच्या दृष्टीने अत्यंत आवश्यक आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

1. प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील प्रमुख अडचणींचे स्वरूप समजून घेणे.
2. वाचन, लेखन आणि गणितातील विद्यार्थ्यांच्या अडचणींचा अभ्यास करणे.
3. अध्ययनातील अडचणी निर्माण करणाऱ्या वैयक्तिक, कौटुंबिक आणि शालेय कारणांचे विश्लेषण करणे.
4. अध्ययनातील अडचणींचा विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक व भावनिक विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.

संशोधन पद्धती:

प्रस्तुत संशोधनाचे स्वरूप वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक आहे. प्राथमिक शिक्षण, अध्ययन अडचणी, शैक्षणिक मानसशास्त्र, बालविकास, समावेशक शिक्षण आणि उपचारात्मक अध्यापनाशी संबंधित पुस्तके, संशोधन लेख, शैक्षणिक अहवाल, अभ्यासक्रमविषयक दस्तऐवज आणि उपलब्ध दुय्यम साधनांचा आधार घेण्यात आला आहे.

अध्ययनातील अडचणींचे विश्लेषण करताना विद्यार्थी, शिक्षक, पालक आणि शालेय वातावरण या चार प्रमुख घटकांचा विचार करण्यात आला आहे.

प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील प्रमुख अडचणी:

1. वाचनातील अडचणी:

वाचन हे प्राथमिक शिक्षणातील सर्वांत महत्त्वाचे मूलभूत कौशल्य आहे. विद्यार्थ्याला पाठ्यपुस्तकातील मजकूर वाचता आला नाही तर इतर सर्व विषयांचे अध्ययन कठीण होते. काही विद्यार्थ्यांना अक्षरांची ओळख व्यवस्थित होत नाही. दिसायला समान असणाऱ्या अक्षरांमध्ये ते गोंधळ करतात. काही विद्यार्थी अक्षरे स्वतंत्रपणे वाचतात; परंतु अक्षरांपासून शब्द तयार करण्यात त्यांना अडचण येते. काही विद्यार्थी शब्द वाचतात, मात्र वाक्य वाचताना थांबतात.

वाचनातील प्रमुख अडचणी पुढीलप्रमाणे आढळतात -

- वाचनाचा वेग कमी असणे.

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-5 |May – June 2026

- शब्दांचा चुकीचा उच्चार करणे.
- वाचताना शब्द किंवा ओळी गाळणे.
- वारंवार त्याच शब्दावर अडखळणे.
- विरामचिन्हांकडे दुर्लक्ष करणे.
- वाचलेल्या मजकुराचा अर्थ समजण्यात अडचण येणे.
- स्वतंत्र वाचनाची सवय नसणे.

वाचनाचा पुरेसा सराव न मिळणे, घरी वाचनसाहित्य उपलब्ध नसणे, भाषिक वातावरणाचा अभाव आणि विद्यार्थ्यांच्या पातळीनुसार वाचन शिकवले न जाणे ही या अडचणींची प्रमुख कारणे आहेत.

2. लेखनातील अडचणी:

लेखन हे विचारांच्या अभिव्यक्तीचे साधन आहे. प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांना अक्षरलेखन, शब्दलेखन, वाक्यलेखन आणि लहान परिच्छेद लेखन शिकवले जाते. काही विद्यार्थी अक्षरांचा आकार योग्य प्रकारे लिहू शकत नाहीत. अक्षरांमध्ये समान अंतर ठेवता येत नाही. काही विद्यार्थ्यांचे हस्ताक्षर अत्यंत अस्पष्ट असते. काही विद्यार्थी श्रुतलेखन करताना अक्षरे किंवा शब्द गाळतात. शुद्धलेखन हा आणखी एक महत्त्वाचा प्रश्न आहे. उच्चार आणि लेखनातील फरक समजत नसल्यामुळे विद्यार्थ्यांकडून चुका होतात. स्वतंत्रपणे वाक्य किंवा परिच्छेद लिहिण्याच्या बाबतीतही अनेक विद्यार्थी मागे राहतात. लेखनाचा सराव हा यांत्रिक न राहता अर्थपूर्ण असणे आवश्यक आहे. विद्यार्थ्यांना स्वतःचे अनुभव, चित्रवर्णन, गोष्ट पूर्ण करणे, दैनंदिन अनुभव लिहिणे अशा कृती दिल्यास लेखनकौशल्य सुधारण्यास मदत होते.

3. गणितातील अडचणी:

प्राथमिक विद्यार्थ्यांमध्ये गणिताची भीती मोठ्या प्रमाणावर दिसून येते. काही विद्यार्थ्यांना संख्या ओळखण्यात किंवा योग्य क्रमाने संख्या लिहिण्यात अडचण येते. स्थानमूल्य स्पष्ट न झाल्यामुळे मोठ्या संख्यांच्या बाबतीत गोंधळ होतो. बेरीज-वजाबाकीमधील हातचा घेणे किंवा देणे, गुणाकाराची संकल्पना, पाढे आणि भागाकार या बाबतीत अनेक विद्यार्थ्यांना समस्या जाणवतात. शाब्दिक उदाहरणांमध्ये कोणती क्रिया करायची हे ठरवणे विद्यार्थ्यांसाठी अधिक कठीण ठरते. याचे कारण म्हणजे गणितातील संकल्पना जीवनातील प्रत्यक्ष उदाहरणांशी जोडल्या जात नाहीत. दगड, काड्या, नाणी, मणी, चित्रे, आकृत्या आणि शैक्षणिक खेळ यांच्या साहाय्याने गणित शिकवल्यास विद्यार्थ्यांना अमूर्त संकल्पना अधिक सहजपणे समजतात.

4. एकाग्रतेचा अभाव:

प्राथमिक वयातील विद्यार्थ्यांचा लक्ष केंद्रित करण्याचा कालावधी तुलनेने कमी असतो. सातत्याने व्याख्यान पद्धतीने अध्यापन केल्यास विद्यार्थी लवकर कंटाळतात. मोबाईल गेम्स, व्हिडिओ, सोशल मीडिया आणि स्क्रीनसमोर वाढता वेळ यामुळेही काही विद्यार्थ्यांमध्ये एका कृतीवर दीर्घकाळ लक्ष केंद्रित करण्याची सवय कमी होत असल्याचे दिसते. अध्यापनात खेळ, कृती, गाणी, चित्रे, गोष्टी, संवाद आणि प्रयोगांचा समावेश केल्यास विद्यार्थ्यांची एकाग्रता वाढू शकते.

5. स्मरण आणि आकलनातील समस्या:

काही विद्यार्थी पाठ केलेली माहिती अल्प कालावधीत विसरतात. याचे कारण अर्थ समजून न घेता

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-5 |May – June 2026

केलेले पाठांतर असू शकते. शिक्षणामध्ये केवळ माहिती लक्षात ठेवण्यापेक्षा ती समजणे, वापरणे आणि स्वतःच्या शब्दांत मांडणे महत्त्वाचे आहे. विद्यार्थ्यांना पूर्वज्ञानाशी नवीन ज्ञान जोडण्याची संधी दिल्यास अध्ययन अधिक टिकाऊ होते.

6. भाषिक अडचणी:

घरातील भाषा आणि शाळेतील अध्यापनाची भाषा वेगळी असल्यास विद्यार्थ्यांना सुरुवातीच्या काळात अनेक समस्या जाणवू शकतात. ग्रामीण, आदिवासी किंवा बहुभाषिक भागात ही समस्या विशेषत्वाने दिसते. शिक्षकाने विद्यार्थ्याच्या मातृभाषेला कमी लेखण्याऐवजी तिचा नवीन भाषा शिकण्यासाठी पूल म्हणून उपयोग करणे आवश्यक आहे.

अध्ययनातील अडचणींची कारणे:

1. विद्यार्थ्यांशी संबंधित कारणे:

प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या अध्ययनाची गती वेगळी असते. आरोग्य समस्या, दृष्टी किंवा श्रवणातील अडथळे, अपुरी झोप, थकवा, पोषणाचा अभाव, कमी आत्मविश्वास, शाळेविषयी भीती आणि सततचे अपयश यामुळे अध्ययनावर परिणाम होऊ शकतो. काही विद्यार्थ्यांना विशेष अध्ययन अक्षमता असू शकतात. अशा विद्यार्थ्यांना "आळशी" किंवा "कमकुवत" असे संबोधणे टाळणे आवश्यक आहे.

2. कौटुंबिक कारणे:

मुलाच्या शिक्षणावर घरातील वातावरणाचा मोठा प्रभाव असतो. पालक अशिक्षित असल्यास ते अभ्यासात थेट मदत करू शकत नसले तरी नियमित शाळेत पाठवणे, अभ्यासासाठी वेळ आणि जागा देणे तसेच मुलाला प्रोत्साहन देणे महत्त्वाचे ठरते. आर्थिक अडचणी, पालकांचे स्थलांतर, घरातील तणाव, मुलांवर घरगुती कामांची जबाबदारी आणि अभ्यासासाठी आवश्यक साधनांचा अभाव यामुळे विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनावर प्रतिकूल परिणाम होतो.

3. शालेय कारणे:

मोठी विद्यार्थी संख्या असलेल्या वर्गात प्रत्येक विद्यार्थ्याकडे वैयक्तिक लक्ष देणे शिक्षकाला कठीण जाते. फक्त पाठ्यपुस्तक, फळा आणि व्याख्यानावर आधारित अध्यापन केल्यास विविध शिकण्याच्या शैली असलेल्या विद्यार्थ्यांना समान लाभ मिळत नाही. शैक्षणिक साधनांची कमतरता, ग्रंथालयाचा अपुरा वापर, तंत्रज्ञानाचा मर्यादित वापर आणि विद्यार्थ्यांचे सातत्यपूर्ण मूल्यमापन न होणे या बाबीदेखील महत्त्वाच्या आहेत.

अध्ययन अडचणींचे विद्यार्थ्यांवर होणारे परिणाम:

अध्ययनातील अडचणींचा प्रभाव केवळ परीक्षेतील गुणांपुरता मर्यादित राहत नाही. सतत अपयश आल्यास विद्यार्थ्याचा आत्मविश्वास कमी होऊ शकतो. वर्गातील इतर विद्यार्थ्यांशी स्वतःची तुलना केल्यामुळे न्यूनगंड निर्माण होऊ शकतो. काही विद्यार्थी अभ्यासापासून दूर जाऊ लागतात. शाळेविषयी अनास्था, अनुपस्थिती आणि गृहपाठ टाळण्याची प्रवृत्ती वाढू शकते. शिक्षक किंवा पालकांकडून वारंवार टीका झाल्यास विद्यार्थ्यामध्ये भीती निर्माण होऊ शकते. परिणामी त्याची शिकण्याची नैसर्गिक उत्सुकता कमी होते. त्यामुळे अध्ययनातील अडचण ही केवळ शैक्षणिक समस्या न मानता विद्यार्थ्याच्या सर्वांगीण विकासाशी संबंधित समस्या म्हणून पाहणे आवश्यक आहे.

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-5 |May – June 2026

शिक्षकांची भूमिका:

अध्ययनातील अडचणी ओळखण्यात, त्यांचे स्वरूप समजून घेण्यात आणि त्या कमी करण्यासाठी योग्य शैक्षणिक उपाययोजना राबविण्यात शिक्षकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वपूर्ण असते. प्राथमिक स्तरावर शिक्षक हा विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीचा सर्वात जवळचा निरीक्षक असतो. त्यामुळे प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या वाचन, लेखन, गणित, आकलन, स्मरणशक्ती, एकाग्रता आणि सहभाग यांचे सातत्याने निरीक्षण करणे आवश्यक आहे. कोणता विद्यार्थी कोणत्या विशिष्ट कौशल्यामध्ये अडचण अनुभवतो, त्यामागील संभाव्य कारणे कोणती आहेत आणि त्या अडचणीची तीव्रता किती आहे, हे निदानात्मक चाचण्या, मौखिक प्रश्नोत्तरे, वर्गकार्य, गृहपाठ आणि प्रत्यक्ष निरीक्षण यांच्या साहाय्याने निश्चित करता येते.

अडचण ओळखल्यानंतर विद्यार्थ्याच्या गरजेनुसार उपचारात्मक अध्यापन करणे आवश्यक आहे. उदाहरणार्थ, वाचनात मागे असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र वाचन सराव, शब्दकार्ड, चित्र-वाचन, गोष्टींचे वाचन, जोडीने वाचन आणि मोठ्याने वाचन यांचा उपयोग करता येतो. लेखनातील अडचणींसाठी अक्षरलेखनाचा सराव, श्रुतलेखन, चित्रवर्णन, शब्दरचना आणि लघुवाक्य लेखन यांसारख्या कृती उपयुक्त ठरतात. गणितातील अडचणी कमी करण्यासाठी मणी, काड्या, नाणी, आकृत्या, संख्या कार्ड, गणिती खेळ आणि दैनंदिन जीवनातील उदाहरणांचा वापर करणे प्रभावी ठरते.

शिक्षकाने विद्यार्थ्यांची सार्वजनिक तुलना करणे, कमीपणा दाखविणे किंवा वारंवार चुका अधोरेखित करणे टाळले पाहिजे. त्याऐवजी प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या लहान प्रगतीचेही कौतुक करून सकारात्मक अभिप्राय द्यावा. त्यामुळे विद्यार्थ्याचा आत्मविश्वास वाढतो आणि शिकण्याची प्रेरणा निर्माण होते. तसेच पालकांशी नियमित संवाद साधून विद्यार्थ्याच्या अडचणी व प्रगती याबाबत माहिती द्यावी. आवश्यक असल्यास विशेष शिक्षक, समुपदेशक किंवा तज्ज्ञांचे मार्गदर्शन घ्यावे. अशा संवेदनशील, विद्यार्थी-केंद्रित आणि सहकार्यात्मक भूमिकेमुळे अध्ययनातील अडचणी मोठ्या प्रमाणात कमी करता येतात.

पालकांची भूमिका:

प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील अडचणी कमी करण्यासाठी पालकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वपूर्ण असते. मुलाचे घर हे त्याचे पहिले शिक्षणकेंद्र असल्यामुळे घरातील वातावरण, पालकांचे वर्तन, अभ्यासाविषयीचा दृष्टिकोन आणि मुलाशी होणारा संवाद यांचा त्याच्या शिकण्यावर थेट परिणाम होतो. पालकांनी मुलाकडून केवळ जास्त गुणांची अपेक्षा न ठेवता त्याच्या शिकण्याच्या प्रक्रियेला महत्त्व दिले पाहिजे. वारंवार ओरडणे, इतर मुलांशी तुलना करणे किंवा कमी गुणांसाठी शिक्षा करणे यामुळे मुलामध्ये भीती, न्यूनगंड आणि अभ्यासाविषयी उदासीनता निर्माण होऊ शकते. त्याऐवजी प्रयत्नांचे कौतुक करून आत्मविश्वास वाढविणे आवश्यक आहे.

पालकांनी दररोज ठरावीक वेळ मुलासोबत घालवून त्याने शाळेत काय शिकले, कोणत्या विषयात अडचण येते आणि कोणता विषय आवडतो याबाबत संवाद साधावा. मुलासोबत गोष्टी, कविता, वृत्तपत्रातील सोपा मजकूर किंवा पाठ्यपुस्तक वाचल्यास वाचनाची सवय विकसित होते. गृहपाठ पूर्ण करण्यासाठी आवश्यक मार्गदर्शन करावे; मात्र संपूर्ण गृहपाठ पालकांनी करून देणे टाळावे. मुलाला स्वतः

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-5 /May – June 2026

प्रयत्न करण्याची संधी दिल्यास स्वावलंबन आणि समस्या सोडविण्याची क्षमता वाढते.

पालकांनी शिक्षकांशी नियमित संपर्क ठेवून मुलाच्या शैक्षणिक प्रगतीची माहिती घ्यावी. शिक्षकांनी निदर्शनास आणून दिलेल्या अध्ययन अडचणी गांभीर्याने घेऊन घरच्या घरी आवश्यक सराव करून घ्यावा. आवश्यक असल्यास समुपदेशक किंवा तज्ज्ञांचे मार्गदर्शन घ्यावे.

मोबाईल, टीव्ही आणि डिजिटल साधनांच्या वापरासाठी निश्चित वेळमर्यादा ठेवणेही आवश्यक आहे. त्याचबरोबर मुलाला खेळ, मैदानी उपक्रम, विश्रांती, पौष्टिक आहार आणि पुरेशी झोप मिळाली पाहिजे. प्रेमळ, सुरक्षित, शिस्तबद्ध आणि प्रोत्साहनात्मक कौटुंबिक वातावरणामुळे मुलाच्या अध्ययनातील अडचणी कमी होऊन त्याची शैक्षणिक प्रगती आणि सर्वांगीण विकास अधिक प्रभावीपणे साध्य होऊ शकतो.

अध्ययनातील अडचणी कमी करण्यासाठी उपाययोजना:

1. प्रत्येक विद्यार्थ्याची प्रारंभिक शैक्षणिक पातळी निश्चित करावी.
2. नियमित निदानात्मक चाचण्यांचा वापर करावा.
3. अडचणीनुसार उपचारात्मक अध्यापन आयोजित करावे.
4. वाचनासाठी दररोज स्वतंत्र वेळ निश्चित करावा.
5. वर्गात बालसाहित्य, गोष्टी, चित्रपुस्तके आणि वाचनकोपरा उपलब्ध करावा.
6. गणित शिकवताना प्रत्यक्ष वस्तू आणि शैक्षणिक खेळांचा वापर करावा.
7. विद्यार्थ्यांना गटकार्य आणि सह-अध्ययनाची संधी द्यावी.
8. मातृभाषेचा सकारात्मक वापर करावा.
9. विद्यार्थ्यांची इतरांशी तुलना करू नये.
10. शिक्षणात कला, खेळ, संगीत आणि गोष्टींचा समावेश करावा.
11. पालक-शिक्षक संवाद नियमित ठेवावा.
12. विशेष अध्ययन अडचणी असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी तज्ज्ञांचा सल्ला घ्यावा.
13. डिजिटल साधनांचा नियंत्रित आणि शैक्षणिक वापर करावा.
14. विद्यार्थ्यांच्या भावनिक सुरक्षिततेला महत्त्व द्यावे.
15. मूल्यमापन हे केवळ परीक्षाकेंद्रित न ठेवता सातत्यपूर्ण आणि सर्वंकष असावे.

अभ्यासातील प्रमुख निष्कर्ष:

प्रस्तुत चिकित्सक अभ्यासातून पुढील निष्कर्ष समोर येतात—

1. प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील अडचणी बहुआयामी स्वरूपाच्या आहेत.
2. वाचन, लेखन आणि गणित या मूलभूत कौशल्यांमध्ये सर्वाधिक अडचणी आढळतात.
3. विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक भिन्नतांचा अध्ययन गतीवर मोठा प्रभाव पडतो.
4. कौटुंबिक वातावरण अध्ययन प्रक्रियेतील महत्त्वाचा घटक आहे.
5. पालकांचे शिक्षण कमी असले तरी सकारात्मक पालक सहभाग विद्यार्थ्याला लाभदायक ठरतो.

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-5 |May – June 2026

6. कृतीयुक्त आणि अनुभवाधारित अध्यापन विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनासाठी अधिक प्रभावी ठरते.
7. फक्त पाठांतरावर आधारित अध्यापनामुळे आकलनाची समस्या निर्माण होते.
8. विद्यार्थ्यांना वारंवार अपयश आल्यास त्यांचा आत्मविश्वास कमी होतो.
9. विद्यार्थ्यांची एकमेकांशी तुलना केल्याने अध्ययन प्रेरणेवर प्रतिकूल परिणाम होतो.
10. निदानात्मक चाचणीमुळे अडचणीचे नेमके स्वरूप ओळखता येते.
11. उपचारात्मक अध्यापनामुळे विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती सुधारू शकते.
12. शिक्षक-पालक समन्वय अध्ययन अडचणी कमी करण्यात महत्त्वपूर्ण ठरतो.
13. विद्यार्थ्यांच्या मातृभाषेचा योग्य वापर नवीन भाषा शिकण्यास पूरक ठरतो.
14. डिजिटल साधनांचा योग्य उपयोग शिक्षणासाठी लाभदायक आहे; मात्र अनियंत्रित वापर एकाग्रतेवर परिणाम करू शकतो.
15. विद्यार्थ्याला भावनिक आधार आणि सकारात्मक प्रोत्साहन देणे अध्ययनासाठी अत्यावश्यक आहे.

शिफारशी:

प्राथमिक शाळांनी प्रत्येक शैक्षणिक वर्षाच्या प्रारंभी विद्यार्थ्यांच्या मूलभूत वाचन, लेखन आणि गणित कौशल्यांचे मूल्यमापन करावे. त्यानुसार स्तरनिहाय अध्ययन योजना तयार करण्यात यावी. शिक्षकांसाठी अध्ययन अडचणी, समावेशक शिक्षण, निदानात्मक मूल्यमापन आणि उपचारात्मक अध्यापन याविषयी नियमित प्रशिक्षण आयोजित करण्यात यावे. प्रत्येक शाळेत वाचन संस्कृती विकसित करण्यासाठी वर्गग्रंथालय, वाचनकोपरा, गोष्टवाचन आणि पुस्तक परिचय यांसारखे कार्यक्रम आयोजित करावेत. पालकांसाठी नियमित मार्गदर्शन सत्रे घेऊन मुलांच्या अध्ययन प्रक्रियेत त्यांचा सकारात्मक सहभाग वाढवावा. गंभीर स्वरूपाच्या अध्ययन अडचणी असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी समुपदेशक, विशेष शिक्षक किंवा संबंधित तज्ज्ञांचे सहकार्य उपलब्ध करून द्यावे.

निष्कर्ष:

प्राथमिक शिक्षण हा केवळ शालेय शिक्षणाचा पहिला टप्पा नसून व्यक्तीच्या आयुष्यभराच्या अध्ययन प्रक्रियेचा पाया आहे. या टप्प्यावर विद्यार्थ्यांमध्ये वाचन, लेखन, गणित, विचारशक्ती, संवाद आणि सामाजिक वर्तनाची मूलभूत कौशल्ये विकसित होत असतात. त्यामुळे प्राथमिक स्तरावरील अध्ययनातील अडचणींकडे दुर्लक्ष करणे विद्यार्थ्याच्या पुढील शिक्षणासाठी गंभीर ठरू शकते.

अध्ययन अडचण ही विद्यार्थ्याच्या बुद्धिमत्तेच्या अभावाचे लक्षण आहे असे मानणे चुकीचे आहे. अनेक वेळा विद्यार्थ्याला योग्य पद्धतीने शिकवले गेलेले नसते, त्याला पुरेसा सराव मिळालेला नसतो किंवा त्याच्या शिकण्याच्या गतीनुसार संधी उपलब्ध झालेली नसते. म्हणून विद्यार्थ्याला दोष देण्याऐवजी शिक्षणव्यवस्थेने स्वतःच्या पद्धतींचा पुनर्विचार करणे गरजेचे आहे.

प्रत्येक विद्यार्थी शिकू शकतो; मात्र प्रत्येकाची शिकण्याची पद्धत आणि गती वेगळी असते. म्हणून

"सर्वांसाठी एकच अध्यापन पद्धत" हा दृष्टिकोन बदलून वैयक्तिक भिन्नतांनुसार अध्यापनाची रचना करावी लागेल.

शिक्षकाचे संवेदनशील निरीक्षण, निदानात्मक मूल्यमापन, उपचारात्मक अध्यापन, कृतीयुक्त शिक्षण, सातत्यपूर्ण प्रोत्साहन, पालकांचे सहकार्य आणि विद्यार्थ्याला मिळणारे सुरक्षित भावनिक वातावरण यांच्या माध्यमातून प्राथमिक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील बहुतांश अडचणी कमी करता येतात. शिक्षणाचा खरा उद्देश विद्यार्थ्याने केवळ परीक्षा उत्तीर्ण होणे नसून त्याच्यामध्ये स्वतः शिकण्याची क्षमता, आत्मविश्वास, जिज्ञासा आणि सकारात्मक व्यक्तिमत्त्व विकसित होणे हा आहे.

त्यामुळे प्राथमिक शिक्षणव्यवस्थेने प्रत्येक विद्यार्थ्यापर्यंत गुणवत्तापूर्ण आणि आनंददायी शिक्षण पोहोचविण्यास प्राधान्य द्यावे. विशेषतः अध्ययनात मागे असलेल्या विद्यार्थ्यांना अतिरिक्त संधी, वेळ आणि सहकार्य देऊन मुख्य शैक्षणिक प्रवाहात आणणे ही शिक्षक, पालक, शाळा आणि समाजाची सामूहिक जबाबदारी आहे.

संदर्भसूची:

1. भारत सरकार, शिक्षण मंत्रालय. (2020). राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020. नवी दिल्ली : भारत सरकार.
2. राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. (2005). राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा 2005. नवी दिल्ली : NCERT.
3. राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. (2022). पायाभूत स्तरासाठी राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा. नवी दिल्ली : NCERT.
4. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद. प्राथमिक शिक्षण, अध्ययन निष्पत्ती आणि मूल्यमापनविषयक मार्गदर्शक साहित्य. पुणे : MSCERT.
5. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ. प्राथमिक स्तरावरील अभ्यासक्रम व पाठ्यपुस्तके. पुणे : बालभारती.
6. भारत सरकार, शिक्षण मंत्रालय. निपुण भारत : पायाभूत साक्षरता व संख्याज्ञान राष्ट्रीय अभियान मार्गदर्शक तत्त्वे. नवी दिल्ली : भारत सरकार.
7. मंगल, एस. के. शैक्षणिक मानसशास्त्र. नवी दिल्ली : पीएचआय लर्निंग.
8. अग्रवाल, जे. सी. शैक्षणिक मानसशास्त्राची मूलतत्त्वे. नवी दिल्ली : विकास पब्लिशिंग हाऊस.
9. भाटिया, एच. आर. शैक्षणिक मानसशास्त्र. नवी दिल्ली : मॅकमिलन इंडिया.